

ŞİİR VE ZAMAN

XX. asır başındaki Kazak toplumunun okuma yazma bilen, kültürlü bir millet olmasını amaçlayarak bu yolda çok çalışanlardan birisi de gazeteci, şair ve yazar Muhammetjan Seralin'dir. Onun bizim zamanımıza kadar ulaşan eserleri çok değerlidir. "Topjarğan", "Gülkaşıma", "Rüstemzarap" destanları, bir öykü tercümesi, beş altı şiiri ve Ekim istilasına kadar devam eden ve yayımlanan günlük makaleleri vardır.

Şairin günümüze kadar ulaşan eserlerinin çok olmamasının en önemli sebebi olarak şu iki hususu belirtmemiz gerekir. Birinci sebep, 1900 yılında "Topjarğan", 1903 yılında "Gülkaşıma" destanlarını kitap olarak yayımlayan M. Seralin'in, halkın geleceği için yapılacak işlerin direk olarak gazetecilikle bağlantılı olduğunu düşünerek, gazeteciliğe yönelmesidir. XX. asır başında Kazak milletinin hayatını inceleyerek milletinin dünyanın gelişmişlik seviyesinin gerisinde, hala orta çağ karanlığında olduğunu görüp, halkının geleceği için böyle hareket etmiştir. Milletini çok seven şair, bütün enerjisini ve emeğini Kazak toplumunun bu karanlıktan çıkması için yayınlar yapıp, dergi çıkarmak için harcadı. Seralin hakkında bilim adamı B. Kencebaev "Gazeteci M. Seralin" (Jurnalist Muhammetjan Seralin) adlı makalesinde şöyle diyor; "1890 yılında M. Seralin Trotski şehrine vardı. Oradaki zengin Tatar İuaşev'ten görev aldı. 1909-1910 yılları İuaşev'in güvenilir temsilcisi olarak çalıştı. Yani, köylere çıkıp İuaşev'in vergilerini topladı".

Bu son işi, M. Seralin'in kendisi de sevdi, bu onun zihinsel gelişmesine tesir etti. Çünkü, bu sayede toplumla kaynaştı ve halkın yaşayışını gördü. Köylünün durumu ile şehirlinin durumunu kıyaslama imkanı buldu. Kendi halkının tarımda, siyasette medeniyette çok geride olduğunu fark etti. Halkın tarımsal, siyasi, medeni durumuyla kavradı ve Seralin, Kazak dilinde dergi çıkarmanın önemli olduğuna karar verdi. Köylerde ve şehirlerdeki samimi insanlar ile konuşup, dergi çıkarmak için para topladı, hükümetten izin istedi, basımevi aradı.

M. Seralin'in Kazak dilinde dergi çıkarına düşüncesi 1911 yılında gerçekleşti. Bu yılın Ocak ayından itibaren Trotski şehrinde "Aykap" dergisini yayımlamaya başladı. Derginin kurucusu da, yayın müdürü de M. Seralin'in kendisi oldu.

İkinci sebep ölümünden sonra ortaya çıkar. Biz, halkı için ölünceye kadar emek sarf eden

Dr. K. ERGÖBEKOV

Ahmet Yesevi Ü. Kazak Edebiyatı B. Öğr. Üyesi

Kazak Türkçesinden Aktaran:

Şınar AULBEKOVA-H. Oytun ARSLAN

Seralin'in 1937-1938 yıllarındaki baskı rejiminden önce, 1929'da vefat ettiğinden bu milliyetçi insanın ailesi; yani okuma yazma bilen, gözü açık, çevresinde otorite kabul edilen adamın yakını oldukları için 1937 yıllarından 1950 yılına kadar hakarete uğradılar, dışlandılar ve sürüldüler. Şairin bir çok eserlerinin bu sebeple kaybolduğunu düşünüyoruz. Bu olaydan şairin kızı 'Kazakistan Eyelderi' adlı derginin 1989 yılındaki 8. Sayısında "Atadan Kalan Göz İdik" adlı hatırasında bahsetmiştir.

Bizim bu yazımızın konusu şairin 'Topjarğan' destanıdır.

'Topjarğan' destanı 1898 yılında yazıldı ve 1900 yılında Trotski şehrinde kitap halinde yayınlandı. Bu destanın konusu XIX. asrın 1830-1840 yıllarını kapsayan, Kazakların ünlü Hanı Abılay'ın torunu Kenesari'nin başlattığı milli ayaklanmadır. Genel Kazak Edebiyat tarihinde bu milli ayaklanma ve onun idarecileri Kenesari Nawrızbay hakkında yazılan destanlar çoktur. Fakat bu konular 'Pravda' gazetesinin 26 Aralık 1950 tarihli sayısında yayımlanan 'Kazakistan Tarihinin Meseleleri Marksist ve Leninist Bakış Açısı ile İncelensin' adlı makalede verilen fikirlerle Birleşik Komünistler Parti Merkezi tarafından bu amaç doğrultusunda incelenip gerekli görülen yerleri değiştirildi.

Bu hususta 1940 yılında SSCB İlimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsü bilim adamları Prof. E. İsmailov ve şair K. Bekhacın "Kenesan Nawrızbay" Kenesan ve onun askerleri hakkındaki destanları ve efsaneleri toplayıp hazırladılar. Bu eserlerin 1941 yılında Kazak devlet yayımlarından çıkması bunun delilidir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi 1951 yılına kadar Kenesari öncülüğündeki milli ayaklanma destanları ders kitaplarında ve başka çeşitli yerlerde yayımlanmıştır. Zaman zaman onlara karşı çıkan araştırmalar da yayımlandı. Bu karşı çıkışın bir örneği olarak 1948 yılında M. Awezov öncülüğünde neşredilen "Kazak Edebiyat Tarihi"nin I. Cildindeki 'aşık şiirleri ve tarihi şiirler' bölümünde Kenesari'nin kendisinin ve başlattığı milli ayaklanmanın bazı bölümlerindeki önemli noktaların doğru değerlendirildiğini söylemeliyiz. Yukarıdaki karardan itibaren Kenesan hakkında sadece olumsuz düşünceler ortaya kondu. Kenesari isyanı bir reaksiyon, milli bir hareket ve Kazak halkını Rus halkından ayıran bir isyan

olarak görüldü. Kenesari ve onun askerleri hakkındaki destanlar da sadece Kenesari'nin yersiz olarak övüldüğü eserler olarak değerlendirildi. Yani, o devirdeki siyaset ve ideolojinin tesiri Kazakların milli tarihi ve medeniyetinin araştırılmasına büyük bir engel teşkil ediyordu. M. Awezov "Han Kene" piyesini ve "Kazak Edebiyatı Tarihi"nin I. cildini yazdığı için, E. Bekmahanov Kenesari isyanı hakkındaki monografisi yüzünden ideolojik açıdan eleştirilip karalandılar. Bu olaydan sonra Kenesari'yi öven eserler dışlandı, yukarıda adı geçen tenkit edilmiş eserler saklandı. Seralin'in "Topjarğan" destanının değiştirilen bölümlerinde Kenesari eleştirilmiş ve bu kahraman, kanlı bir haydut ve zalim olarak gösterilmiştir.

"Edebiyat ve Sanat" dergisinin altıncı sayısında yayımlanan Kazak Edebiyatının büyük alimi, Prof. T. Nurdazim'in "Kenesari'nin Zalimliğini Meşhur Eden Destan" adlı makalesi de yukarıda anlatılan olayların tesirinde yazılmıştır. Makalenin başlığından da anlaşıldığı gibi araştırmacının esası, Kenesari'yi ve onun başlattığı milli ayaklanmayı sadece siyasi olarak değerlendirmek oluşturuyordu. Bu bakış açısıyla, Seralin'in destanının amacının, Kenesari ve onun yönetimindeki isyancıları eleştirerek rezil etmek olduğu iddia ediliyordu.

"Topjarğan" destanının asıl maksadı Kenesari hakkında ileri sürülen yalanların hepsini geçersiz kılmak idi. Yani, makalenin amacı bellidir. Bizce Kenesari'yi yermek, şairin destanının değil, tam tersi tenkit eden makalenin hedefidir. "Şimdi destanı değerlendirelim. Özet bir ifade ile; destanda hayvan ve insanın ilişkisi büyük bir yer kaplar. Olayın başında koyunu şişmanlatmağa hazırlanan Kenesari ve Nawrızbay'ı görüyoruz, destanın sonuna kadar onlar koyunlarıyla birlikte dirler. İnsana has haysiyetli davranışlar, düşünce, akıl söz konusu olduğunda bunların hiçbirine Kenesari ve Nawrızbay'da rastlanmıyor". Bunlardan anlaşıldığı gibi Kenesari, Nawrızbaylar ve onların başlattığı milli ayaklanma hakkında o dönemde fikir belirtmek, makale yazmak belli bir emir ve mecburiyetten doğmuştur. Yoksa, büyük edebiyat araştırmacısı tenkitçi T. Nurtazim böyle demezdi. Bu sert ve ağır günlerin baskıcılığı ile ortaya çıkan, bilim adamını zorlayan güdümlü makale, güdümlü fikir diye adlandırılacak bir durumun sonucu olarak algılanmalıdır.

Bu anlatılan olayların etkisi ile, 1965 yılında yayımlanan "Kazak Edebiyat Tarihi"nin II. Cildinin ikinci kitabındaki Seralin'e ithaf edilen makale de aynı doğrultudadır. O devirde Kenesarı isyanını tenkit ettiği söylenen "Topjarğan" destanı hakkında tenkitçiler bu meseleyi de dile getirdiler. Destanın önemli karakterlerinden biri olan Aday boyundan bir delikanlı kendi köyüne amcası ihtiyar Salbay'ı öldüren katil, amcasının karısına tecavüz eden zalimdir. Amcasını öldürüp, ilinden dışlanan katil, Kenesarı saflarına katıldı, çünkü Kenesarı'nın zümresi zalimler ve katiller zümresidir.

Bu mesele destanda, delikanlının amcası ihtiyar Salbay'ın 16 yaşındaki karısına aşık olmasıdır. Aşkın ateşi, bilmeden yanmak değil midir? Delikanlı Kazak geleneğini bozup yengesine ilam aşk eder. Bir gün koyunları beklerken biri gelip sırtına bir şeyle sertçe vurup onu yere düşürür. Çok kızan delikanlı, nasıl yaptığını bilmeden yerde duran tüfeğini alıp kendisine vuran adama ateş eder.

Eserdeki bu konuyla ilgili mısıralardan delikanlının amcası ihtiyar Salbay'ı, kasten değil, aniden öldürmesi, sonra halkına karşı yüzü kara olduğu için yurdundan kaçıp, serseri olduğu açıkça görülüyor. Tabi, bu fikirle şairi, karakterinin işlediği cinayeti, bir şekilde aklamaya çalışmıyoruz. Sadece Kenesarı zümresi zulüm ve katiller zümresi idi, bir katil daha gelip onlara katıldı, kendi halkına sığmayan katil Kenesarı'ya sığındı, çünkü Kenesarı da katildi, gibi bir düşüncenin karşısında olduğumuzu ifade etmek istedik.

Destanda Kenesarı zalim idi fikri kesinlikle yoktur. Gerçekten, destanda Kenesarı hakkında bazı tenkitlere rastlarız. Bunu yok saymamız imkansızdır. Kenesarı zümresinde farklı farklı in-

sanların bulunmasının sebebi, hanın her şekilde askerinin sayısının çoğaltması zorunluluğudur. Bu konuda E. Bekmahanov, "O her yolla isyana katılanların sayısını çoğaltmaya çalıştı" diyor.

Başka bir mesele de, tenkitçilerin, destanda Kenesarı zümresinin yağmacılık yaptıklarına ve bazı boylara saldırdıklarına dikkat çekmeleridir. Gerçekten Kenesarı'nın kendi tarafında olan boylara yardım edip, kendi tarafında olmayan boylan çok sert cezalandırdığı tarihi bir gerçektir.

Tarihçi E.Bekmahanov'un sözüne dayanarak Kenesarı'nın Jappas boyuna saldırmasına 1844 yılında Jappas zekat toplamaya, Nawnzbay'ı askeri ile göndermesinin sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Jappaslılar Nawrızbay ile onun askerlerini karşılayıp kendilerine düşen zekatı toplamaya söz verirler, onlara akşam yemeği ikram edip, her birini köye yerleştirirler. Gece yarısından sonra, askerler uyduğu zaman 'zawriad horunjıy' (Kazaklarda askeri bir unvan) rütbeli Janğabil kendi askerlerini toplayıp Nawrızbay'ı ve onun askerlerini öldürmeye karar verir.

Nawrızbay'ın yüz askerinden 95'i öldürülür. Bu olayın ardından Janğabil Tölegenov Orenburg sınırına gönderdiği haberde şunları söyler: " 'Rus çarlığına hilâl olacağız' andımıza uygun olarak çarımızın düşmanlarından intikam almak için düşmanlarımızdan 95'ini öldürdük". Jappas boylarının beylerinden intikam almak için Kenesarı, Janğabil ve onun askerlerinin köyüne saldırdı. Nawrızbay'm askerlerinin ölümüne sebep olan Janğabil'in, Altınbay'ın, Sultan Omarov'un, köy sahibi Mırzabek Kulmanov'un, Niman Altibaev'in koyunlarını gassetti.